

Хірург-конструктор. Як український кардіохірург Микола Амосов став піонером у проведенні складних операцій на серці

Журнал "НВ" № 24, 8 липня 2016 року
Олег Шама

Микола Амосов

Український кардіохірург Микола Амосов став піонером у проведенні складних операцій на серці. Багато апаратів для них він створював сам.

Перші в Радянському Союзі штучні клапани серця Микола Амосов пошив у Києві зі шматочків імпортованих нейлонових сорочок. У столиці Української РСР він створив і перший протез клапана з покриттям, яке не давало утворюватися тромбам. А також підійшов впритул до проведення операції з пересадки серця.

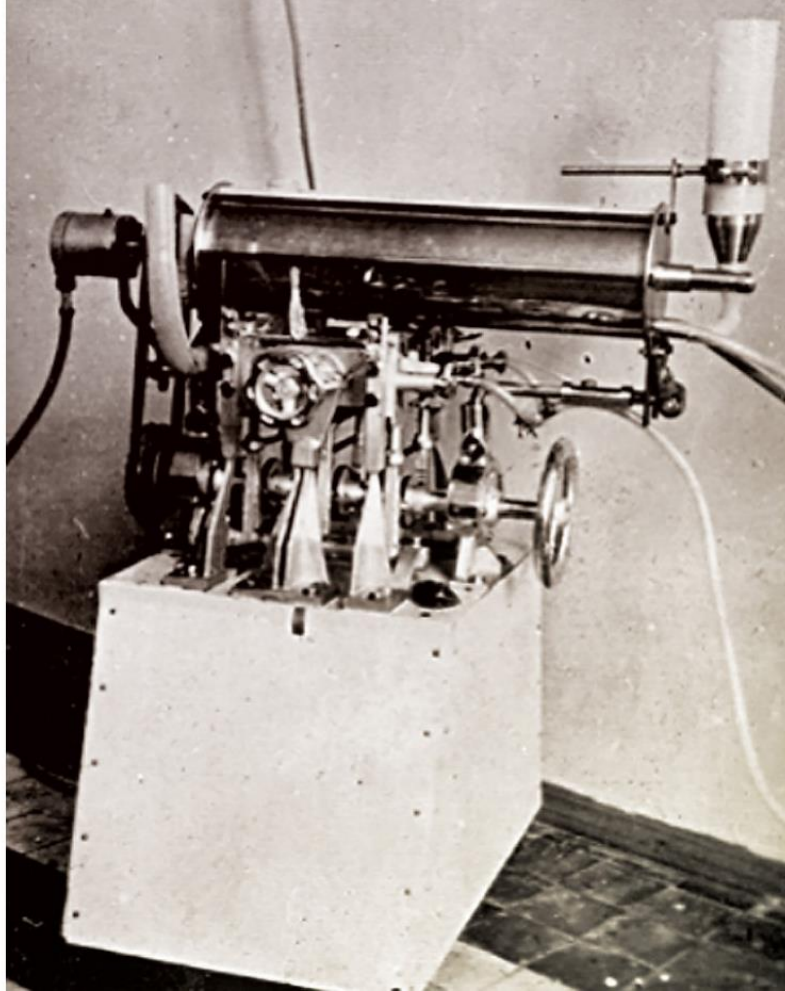
Безліч апаратів, необхідних для хірургії, Амосов створював своїми руками або чітко давав вказівки інженерам, як їх сконструювати, — відомий хірург, крім медичної, мав технічну освіту. І в молодості стояв перед вибором — будувати літаки або лікувати людей.

Уродженець російського Череповця, де минули його дитячі та юнацькі роки, Амосов назавжди зберіг вологодський акцент з оканням. Першокласним хірургом він став в польових шпиталях Другої світової війни та в повоєнному Брянську. Однак більшу частину життя Амосов провів в Україні. Тут він першим запропонував використовувати методи кібернетики в медицині, досліджував і сформулював принципи довголіття.

Відкосити від армії

Перші медичні знання Амосов отримав ще в дитинстві від матері та тітки, які були акушерками в Череповці.

У 1934-му 21-річний Амосов вступив до Архангельського заочного індустріального інституту, а роком пізніше — і до місцевого медичного вишу. Хотів вивчати фізіологію, але вільні місця були тільки на хірургічному відділенні.

Апарат "серце-легені", запатентований Миколою Амосовим і його трьома колегами у 1960 році / Фото: DR

Другий і третій курс медінституту Амосов закінчив за рік. Ще менше часу йому знадобилося для захисту диплома в технічному виші. Комісії він представив проект парового літака. Пізніше хірург зізнався, що в медичний він пішов, бо не хотів йти в армію: він розумів, що лікар точно буде звільнений від строювої служби.

Армії Амосову вдалося уникнути, але його наздогнала війна. Він командував одним з медсанбатів і за всю війну зробив 40 тис. операцій, в середньому — понад 20 в день.

А в повоєнному Брянську Амосов фактично заснував торакальну (грудну) медицину. До нього мало хто в СРСР проводив операції на легенях з тим, щоб піднімати ребра.

Друга батьківщина

З цим багажем Амосова перевели до Києва, де в 1953 році він очолив кафедру Київського медичного інституту. Тут колишній військовий лікар зацікавився хірургією серця, на яку в той час встановилася певна мода у світі медицини.

Якось на конгресі в Мексиці Амосов побачив в дії апарат штучного кровообігу, необхідний для підтримки потрібного тиску під час операції на серці. Повернувшись додому, він сконструював власний його аналог, але досконаліший. А пізніше створив машину "серце-легені", яка підтримувала відповідні органи в тонусі, поки з ними працював хірург. Амосов не просто придумав ці пристрої — багато деталей до них лікар зробив своїми руками.

Київський хірург був частим гостем різноманітних міжнародних конгресів. Перебуваючи за кордоном, Амосов перш за все шукав магазини, де можна було придбати сорочки з нейлону. Цей матеріал у СРСР тоді ще не вироблявся, але саме його хірург використав у конструкції перших штучних клапанів серця. Він успішно поставив ці пристрої 11 пацієнтам, і всі вони вижили.

За словами Миколи Амосова, одна з десяти операцій на серці — невдала. Через це він неодноразово припиняв хірургічну практику / Фото: DR

У 1968 році Амосов впритул підійшов до пересадки серця. Готова до цієї операції команда хірурга довго чекала донора, у якого був би мертвим мозок, але ще билосся б серце. Якось до операційної привезли жінку після аварії з такими

ознаками. Для пересадки потрібна була згода родичів, які сиділи поруч у коридорі. Рахунок йшов на секунди, і читати їм лекцію про те, що потерпіла не виживе, не було часу. Однак рідні весь час просили почекати ще трохи — адже серце не зупинилося. Після цього випадку, не бажаючи колись позбавляти рідних останньої надії, вчений відмовився проводити подібні операції.

Амосов був не тільки хіругом-винахідником, але і першим в Україні анестезіологом.

На початку 1960-х він послав свого співробітника в Ленінград, де місцеві фахівці якраз досліджували введення наркозу через ротову порожнину та трахеї, перейняти досвід. Відряджений з'їздив, подивився, повернувся — і під час першої ж операції не зміг ввести трубку з препаратом для усилення хворого. "Дай-но я спробую", — сказав Амосов і з першого разу зробив це. Відтоді лікар-анестезіолог став обов'язковим членом кожної хірургічної команди.

Штучний інтелект

Амосов цікавився кібернетикою — новою на той час наукою.

У 1962 році в Києві Віктор Глушков створив першу в Радянському Союзі ЕОМ. Для медиків це було дуже важливо. Якщо чітко поставити машині симптоми хвороби, вона видасть оптимальну схему лікування. Але ЕОМ була лише одна, і для подальших розробок необхідне було чимале фінансування. Керівництво країни не розуміло важливості нової науки, і це гальмувало розвиток електронної діагностики. Але вчені Інституту Глушкова, в якому Амосов очолив медичну лабораторію, почали роботу зі створення штучного інтелекту.

Сам хірург поставив колегам-кібернетикам завдання створити модель людини з фізіологічними та психологічними параметрами. Всі були впевнені, що на це знадобиться не більше п'яти років. Але проект був згорнутий, ледь розпочавшись.

"Не скажу, що ми досягли успіху в цій галузі, — писав пізніше Амосов. — Немає попиту на справжню розумність, отже, немає і коштів".

Совість не дозволяла

Робота в лабораторії кібернетики для Амосова стала заповненням вимушеної перерви в заняттях кардіохірургією. Такі траплялися в його житті після смертей людей під час операцій, навіть якщо вони відбувалися не з вини лікаря або його колег.

Коли в Амосова накопичувалася втома від людських нещасть, він сідав за чергову книгу. Сам визнавав, що став відомим у світі хіругом завдяки своєму роману *Думки та серце* (1964 рік), перекладеному 30 мовами. Книга народилася після того, як Амосов не зміг врятувати дівчинку віку власної дочки. У романі автор яскраво описав, що відчуває хірург під час операції, особливо якщо вона закінчується невдало.

Хірурги, які працювали з Амосовим, розповідали, що він був надзвичайно вимогливим до колег. Міг гримнути або навіть зняти капця і просто під час операції шльопнути ним по нозі неухважного молодого асистента.

Але до себе Амосов висував ще більші вимоги. На початку 1960-х він першим почав використовувати барокамери для підготовки пацієнтів до операції. Його колеги розповідали: якось в інституті вибухнула одна з перших таких установок, загинули дві медсестри. Експертиза встановила: вибух стався з вини інженерів, які проектували барокамеру, і знаменитий хірург жодним чином не був до цього причетним. Трагедія сталася якраз напередодні виборів голови Академії медичних наук, на яких у Амосова були всі шанси перемогти. Але він зняв свою кандидатуру, оскільки вважав себе відповідальним за нещасний випадок.

Коли в 1992 році Амосов залишав практику кардіохірурга, він сказав: "Мене вже доїли ця боротьба за життя, ці засмучені родичі, ці дітлахи, яких бачиш у коридорі, а потім їх кладуть на хірургічний стіл. Я цього терпіти більше не в змозі".

Микола Амосов з дочкою Катериною. Вона пішла стопами батька, ставши кардіологом.
Фото початку 1970-х / Фото: DR

До того часу він замислився над питаннями довголіття та можливістю омолодження організму. Основу успіху в боротьбі зі старістю Амосов ще з молодих років бачив в оптимальних фізичних навантаженнях. Завдяки йому в СРСР стали популярними ранкові пробіжки та здоровий спосіб життя. У 85 років він щодня підтягувався на поперечці та робив вправи з 10-кілограмовими гантелями.

До останніх днів академік вів щоденник, виданий вже після його смерті. "Близько 20 хірургічних та технічних винаходів. Непогано!" — підбив підсумок своєї роботи сам Амосов.

Один з висновків, які кардіохірург зробив понад 20 років тому, і зараз звучить надзвичайно актуально: "Куди йти? Тільки на Захід, до дозрівання, до стандартів Північної Америки. У США стікаються уми всього світу. Ще й вибирають розумних президентів. На Росію задивлятися не варто. Майбутнє її туманне".

Тільки факти:

- З 1962 року з-під пера академіка Амосова вийшло 13 художніх і публіцистичних книг.
- На початку 1970-х Амосов захворів на туберкульоз і лікувався в Старокримському санаторії. Після лікування організував там пульмонологічне хірургічне відділення.
- На виборах до Верховної ради в 1989 році Микола Амосов виграв у першому турі, набравши 51% голосів без агітаційної кампанії. В його програмі були пункти: ліквідувати четверте управління МОЗ (обслуговувало партійний апарат), відкрити для суспільства екологічну інформацію, знизити витрати на військово-промисловий комплекс, ліквідувати привілеї вищих чиновників.
- У 1998-му Амосову зробили операцію на серці, але не в Києві, а в німецькому Бад-Ейнхаузені.

Цей матеріал опубліковано в № 24 журналу "НВ" від 8 липня 2016 року